

GLASOVNO DOMAČENJE LASTNIH IMEN IZ NELATINIČNIH PISAV

Aleš Pogačnik

Uvod

Domačenje lastnih imen iz nelatiničnih pisav je nepotrebna novost pravopisa iz leta 1950. V pisni slovenščini se ni nikoli uveljavila, vseeno pa so načelo ohranili in ga še poglobili vsi naslednji pravopisni priročniki. V članku iščemo razloge za tako držo in opozarjamo na njihovo šibkost.

Nastajanje pravopisnega problema

Če prebiramo starejše slovenske pravopise, lahko zelo natančno ugotovimo, kdaj se je v navodila vtihotapilo pravilo o glasovnem domačenju lastnih imen iz nelatinične pisave. Pred drugo svetovno vojno slovenski priročniki niso omenjali nelatiničnih pisav. V drugem slovenskem pravopisu, tj. pravopisu Antona Breznika, v poglavju o rabi velike začetnice pri zemljepisnih imenih najdemo le naslednje opozorilo: »[t]uja lastna imena pišemo tako, kakor so v tuji obliki navadna« (SP 1920: § I.I.5). Pripombo sta skoraj dobesedno povzela naslednja pravopisa (SP 1935 in SP 1937: § 4), ki sta uvedla dodatno razločevanje med domačimi in tujimi lastnimi imeni. Prvi del poglavja *O pisavi in sklanji tujih lastnih imen* predpisuje, da za zemljepisna imena uporabljamo slovansko ime, seveda če to obstaja (SP 1935 in SP 1937: § 15), drugi del govori o tem, da v nespremenjeni obliki pišemo tudi slovanska imena, »slovenskemu pravopisu (črkopisu) in slov. sklanji pa prilagodimo le bolj znana krajevna in osebna imena« (SP 1935 in SP 1937: § 16). Tretji del priporoča glasovno domačenje za staroklasična (grška in latinska) imena (SP 1935 in SP 1937: § 17). Zadnji, četrti del zapiše, da lastna imena iz drugih jezikov »pišemo v nespremenjeni obliki« (SP 1935 in SP 1937: § 18).

Pravopis iz leta 1950 je lastnoimensko problematiko močno razširil, čeprav sledi strukturi svojih predhodnikov, tokrat v poglavju *O tujih lastnih imenih*. Prej enotno zadnje poglavje je razpadlo na dva dela. V prvem delu so navodila za pregibanje romanskih, germanskih in imen iz »tistih jezikov, ki uporabljajo latinico« (SP 1950: § 32). Te jezike »pišemo v imenovalniku v nespremenjeni obliki, izgovarjamo pa po približnem izgovoru tistega jezika« (ib.). Zadnji del je novost. Govori o imenih »iz izvenevropskih jezikov, ki se ne pišejo z latinico in jih omikani narodi pišejo vsak s svojim pravopisom« (SP 1950: § 41). Opredelitev »omikani narodi«, ki posredno pravi, da so takratni socialistični Jugoslaviji prijateljski narodi tretjega sveta neomikani, ni bila najbolj posrečena. Zato je razumljivo, da so naslednja pravila dikcijo predrugačila.

V pravilih iz leta 1962 je zapisano, da so »arabske in druge afriške in azijske pisave [...] v glavnem fonetične, zato jih prenaša vsak jezik po svojih fonetičnih zapisih« (58. člen).

To je zadnje pravopisno pravilo, ki pove, zakaj je treba z nelatiničnimi pisavami ravnati drugače kot z latiničnimi. Aktualna pravopisna pravila¹ razloga za to, zakaj naj bi podomačeno pisali »imena vseh vrst iz grških in ciriličnih pisav (izjema je srbsko-hrvaška), azijskih (izjema je turška), afriških, polinezijskih in drugih« (SP 2001: § 180) sploh ne navaja. Odgovor moramo poiskati v navedenem stavku iz pravopisnih pravil iz leta 1962, ki pa trdi dvoje. Prvič to, da so nelatinične pisave »v glavnem« fonetične, drugič pa opiše, kako z izrazi iz teh jezikov ravnajo drugi jeziki (kar je kot edini razlog za razlikovanje med latiničnimi in nelatiničnimi pisavami navajal pravopis iz leta 1950). Oba razloga sta bila problematična že takrat, ko sta bila prvič zapisana.

Prvi razlog: Fonetičnost pisave

Z izrazom fonetična pisava jezikoslovci označujejo pisave tistih jezikov, kjer je ujemanje med glasom in črko zelo veliko. Izraz pa ni najbolj posrečen, saj je lastnost vseh pisav razmerje med glasom in črko. Nekateri jezikoslovci zato pri opisovanju tega odnosa govorijo o pravopisni globini oziroma o globini zapisa (ang. *orthographic depth*). Skrajna oblika latinične abecede s ploskim zapisom je mednarodna fonetična abeceda (IPA). Njenih več kot 100 črk in kopica dodatnih znamenj je nastala prav zato, da bi en glas ponazarjala natanko ena črka. Med jezike s plitvim zapisom (v terminologiji slovenskega pravopisa, s fonetično pisavo) sodi npr. slovenščina, čeprav je zapis glasov v slovenščini globlji, kot je npr. pri hrvaščini. Pri jezikih z globljimi pravopisi razmerje med črko in fonemom ni samo pomanjkljivo (ena črka zapisuje več kot en glas), ampak tudi ni stalno (isti glas zapisuje več črk ali črkovij). Pravopisna pravila jezikov z globljimi zapisi namreč upoštevajo zgodovinske oblike zapisov. Tipičen primer jezika z izrazito globokim zapisom je npr. angleščina.

Če pa globino zapisa enačimo s pisavo, torej s celovitim sistemom grafičnih znakov, je latinica slikovit primer nefonetične, globoke pisave. Črka *x* v kastiljščini lahko pomeni glas [š], v koščini (*xhosa*) z njo zaznamujejo enega od klikov (tleskov) in brez težav bi lahko našli še kateri jezik, kjer *x* ne izgovarjajo kot [ks]. To je razumljivo, saj z latinico zapisujejo genetično in glasovno zelo raznolike jezike z različno pisno zgodovino.

Nelatinične pisave praviloma zapisujejo genetično in glasovno podobne jezike, zato je pri nelatiničnih pisavah razmerje med grafemom in fonemom stalnejše kot pri latinični pisavi. Vendar tudi pri nelatiničnih pisavah ločimo med pisavami s plitkim in globokim zapisom. Cirilična, korejska in večina indijskih pisav so dobri primeri pisav s plitkim, fonetičnim zapisom. Pri drugih zlogovnih pisavah, med katere prištevamo tako (izvorno idiografsko) kitajsko,

1 Izraza aktualna ali zadnja pravopisna pravila uporabljam tako za prvo, leta 1977–1980 objavljano komentirano različico v *Slavistični reviji* (Toporišič, Rigler 1977–1980), kot tudi za *Načrt pravil za novi slovenski pravopis* (1982) in vse različice pravil, ki so leta 1990 prvič izšle v samostojni knjigi, leta 2001 prvič tudi s slovarskim delom. Čeprav se načrt od knjižne objave opazno razlikuje, malenkostni popravki so tudi v ponatisih, je tukaj obravnavana tematika ostala nespremenjena.

pisave (jugo)vzhodne Azije in etiopsko pisavo, isti glas lahko zapišejo z več različnimi črkami (pismenkami). Soglasniški pisavi, arabica in hebrejica, v večini primerov samoglasnikov sploh ne izpisujeta. Sistema zapisovanja glasov sta v obeh pisavah tako enigmatična, da že po definiciji veljata za pisavi z globokim pravopisom.

Vse nelatinične pisave skratka niso fonetične pisave, in sicer zaradi enakih razlogov, kot to velja za latinico in jezike z globokim pravopisom: imajo bogato pisno tradicijo.

Drugi razlog: Slovenščina poljudnih besedil

(Ne)fonetičnost nelatiničnih pisav torej ne more biti razlog za to, da različni svetovni jeziki besede iz jezikov z nelatinično pisavo zapisujejo drugače. Drži pa, da je tako leta 1950 in 1962 večina svetovnih jezikov nelatinične pisave prečkovala po svoje. Po navadi po fonetičnih pravilih svojega jezika, tako kot so to zaradi različnih razlogov v posameznih obdobjih delali tudi z imeni iz jezikov z latinično pisavo (npr. italijanščina s slovenskimi imeni med drugo svetovno vojno ali ameriška angleščina v popularni kulturi). Vendar te rešitve danes niso običajne. Nekdaj so bile naravna posledica različnih sociolingvističnih dejstev.

Marsikateri jeziki z nelatinično pisavo so bili po drugi svetovni vojni še vedno jeziki kolonije katere od evropskih držav. Na območju, kjer jih govorijo, so za uradne namene tako ali tako uporabljali evropski jezik. Druga območja, ki so samostojnost ohranila, so imela zelo malo stikov z zahodnim svetom. Z osamosvojitvami, ki so se vrstile v 60. letih, so nove države svoje jezike razglasile za uradne jezike, prej zaprte, daljnovzhodne dežele pa so se začele odpirati svetu. Svetovna ureditev se je začela tudi jezikovno spreminjati, latinica pa je, svoji raznolikosti navkljub, še bolj očitno postajala svetovna pisava. Jeziki, ki so po drugi svetovni vojni dobili (pol)uraden status, so za svojo pisavo redko izbrali kaj drugega kot latinico (prim. Pogačnik 2006).

Leta 1959 je OZN ustanovila skupino izvedencev za geografska imena (UNGEGN), ki naj bi povsem iz praktičnih razlogov naredila red med zemljepisnimi imeni. Ta je na več konferencah (UNCSSGN) obravnavala tudi prečkavalne sisteme: vsem državam, ki svoj uradni jezik pišejo z nelatinično pisavo, je naročila, naj sporočijo, kateri prečkovalni sistem uporabljajo in po kakšnem ključu naj prečkujejo imena (prim. Kladnik 2007: 91 isl.). S podobnimi težavami so se ukvarjala tudi druga mednarodna združenja, npr. še ena od ustanov OZN, Mednarodna organizacija civilnega letalstva (ICAO), ki skrbi za standarde potnih listov, ali mednarodno združenje bibliotekarjev (IFLA).

Slovenska pravopisna pravila iz leta 1962 so ubrala drugo pot. In sicer tako, da so problematiko nelatiničnih pisav povezala z razliko med znanstvenim in poljudnim besedilom. V nasprotju z znanstvenim besedilom, kjer »pri prepisu z vso grafično natančnostjo« (SP 1962: § 55) prenašamo črke z vsemi diakritičnimi znamenji, v poljudni rabi lahko (a) izpuščamo diakritična znamenja in (b) »zapis približujemo izgovoru« (ib.).

Vse skupaj močno spominja na slovensko pravopisno polemiko ob prelomu 20. stoletja. Leta 1893 jo je sprožil Stanislav Škrabec, ki je zagovarjal tezo, da bi v slovenščini vsa tuja lastna imena veljalo pisati v skladu z izgovorjavo in glasovnimi vrednostmi slovenske abecede:

»Vsaj v knjigah in časnikih prostemu narodu namenjenih naj se torej tuje besede, zlasti tuja lastna imena po izreki pišejo [...] Pa da ne bomo imeli brez potrebe dveh raznih načinov, bi bilo najbolje, da bi se vselej in povsod pisalo po izreki« (Škrabec 1994–1998: 2/134).

Škrabec z zamisljivo ni uspel, razločevanje med pravopisnimi pravili za bolj in manj poučeno pišoče občestvo pa se je ohranilo vse do zadnjih pravil (Dobrovoljc 2004: 180). Vendar se je spreminjalo. Opomba o poljudni rabi lastnih imen v zgodnejših pravopisih je zgolj ugotavljala, da lastna imena v slovenščini pišemo na več različnih načinov. Pravila iz leta 1950 so to ugotovitev povezala z na novo ustanovljenim tipom imen iz nelatiničnih pisav, pravila iz leta 1962 pa so jo preoblikovala v priporočilo za poljudna besedila. Zadnja pravopisna pravila predpisa ne utemeljujejo na osnovi ločevanja med strokovnim in poljudnim besedilom. Škrabčevo zamisel o glasovnem domačenju so v nasprotju z razvojem dogodkov (internacionalizacijo latiničnih ključev) povezala s splošnim navodilom o rabi imen iz nelatinične pisave. Konstrukt so avtorji pravil začeli zagovarjati z dodatnima, še bolj nesmiselnima razlogoma.

Tretji razlog: Prečrkovalni ovinek

Pravopisna pravila so samozavestno naročila, da pri prevzemanju lastnih imen iz jezikov z nelatiničnimi pisavami »opuščamo transkripcijske ovinke prek francoščine in angleščine« (SP 1962: 58. člen). To nestvarno navodilo je dobesedno prevzel tudi kasnejši pravopis, ki je omenjenima jezikoma (z globokimi zapisi) dodal še portugalščino, španščino in ruščino (SP 2001: § 1118), jezike s plitkejšimi zapisi. Toda kaj dejansko je prečrkovalni ovinek?

Odgovor na to vprašanje bomo poiskali prek zgovornega pravopisnega ovinka, na katerega se sklicujejo kar pravopisna pravila. Zadnja pravopisna pravila vsebujejo določilo, da so izjema »necirilske nelatinične pisave jezikov nekdanje Sovjetske zveze, ki jih v slovenščino prenašamo po ustreznih ruskih oblikah« (SP 2001: § 1118). Če to navodilo prevedemo, potem lahko ugotovimo, da to velja za armensko in gruzijsko pisavo. Obe pisavi sta alfabetski in veljata za plitki pisavi. Zato sta tudi njuni standardni prečrkovalni normi v latinico (ISO 9985: 1996) nastali na osnovi ciriličnega transkripcijskega sistema.

Pravopisna opomba torej ni zelo pomembna, je pa zgovorna po teoretski plati. V nasprotju s svojim splošnim vodilom tukaj zapoveduje prevzemanje prek ovinka. Povrh celotno prek nelatinične, cirilične pisave. S precejšno gotovostjo lahko zatrdimo, da je vir prevzemanja nelatiničnih lastnih imen v sodobni slovenščini pisava, ne pa govornica. Tako je bilo tudi nekaj desetletij po drugi svetovni vojni, ko so v slovenskih časopisih rubrike »po svetu« polnile novice beograjskega Tanjuga, vrsto let ene največjih svetovnih tiskovnih agencij. Verjetno je bilo slovenskim novinarjem takrat res enostavno opustiti prečrkovalne ovinke, in sicer tako, da so dobesedno povzeli srbsko prečrkovanje. Srbščina je jezik tako s cirilično kot latinično pisavo. Velja za primer jezika s plitvim zapisom, pri katerem tudi v latinici pogosto glasovno domačijo vsa lastna imena.² Torej

2 V jezikih z nelatinično pisavo lastna imena glasovno domačijo po pravilu. Če jih navajajo v izvorni obliki (kot npr. japonsčina), potem uporabijo kar latinico.

nasprotno kot večina zahodnoevropskih jezikov. Poudarimo, da za te jezike ni nujno, da lastna imena iz nelatiničnih pisav prevzemajo v skladu s svojimi pravili o zapisovanju glasov. Že zato, ker so jeziki z bolj ali manj globokimi zapisi in imajo zapletene sisteme zapisovanja glasov.

Pri prepisovanju nelatiničnih pisav se večina teh jezikov zanaša na enake oblike prečrkovanj (glej preglednico). Angleščina imena iz nelatiničnih pisav prevzema po načelih vzajemnosti: prek katerega od mednarodno uveljavljenih prečrkovalnih sistemov (prim. Pogačnik 2005). Razen v izjemnih primerih, povezanih s kolonialistično preteklostjo (npr. prevzemanje arabščine v španščini), enake oblike uporabljajo tudi drugi zahodnoevropski jeziki. Večina prečrkovalnih norm je stabilnih. Izjema so le nekateri jeziki s cirilico ali arabico.

Mednarodno najbolj pogost/priporočljiv latinični zapis	Skupno člankov	Članki v jezikih s cirilično pisavo	Članki v jezikih z latinično pisavo (skupno)	Eksografski zapisi pri jezikih z latinično pisavo
Mao Zedong	109	13	71	24*o
Sun Yat-sen	80	8	50	17*o
Zhou Enlai	42	3	27	8o
Yasunari Kawabata	62	7	41	8o
Kim Jong-il	72	9	49*o	15
Ban Ki-moon	86	9	56	9*
Mahatma Gandhi	124	14	72*o	10
C(handrasekhara) V(enkata) Raman	50	6	29	5*o
Subrahmanyam Chandrasekhar	45	4	26	1
Jawaharlal Nehru	80	9	49*	9o
Haile Selassie	68	7	48	6*o
Gamal Abdel Nasser	66	8	43*	13o
Saddam Hussein	91	9	59o	26*
Ruhollah Khomeini	72	7	46	24*o
Yitzhak Rabin	60	8	40*o	18
Shimon Peres	56	7	39*o	13
Aristotelis Onasis	41	8	26	24*
Odysseas Elytis	47	6	32	11*
Lev Tolstoj	109	16	64	54*o
Vladimir Il'ič Lenin	126	18	78	73*o
Andriy Mykolajovyč Shevchenko	56	7	36	26*o

Preglednica: Wikipedija in podomačitve nekaterih znanih sodobnih osebnih lastnih imen iz jezikov z nelatinično pisavo.

- * Eksograf je pojem, ki ga je za opisovanje eksonimov (podomačenih zemljepisnih izrazov) vpeljal finski lingvist Jarno Raukko, in sicer za zapis, ki »kar najbolj zvesto napeljuje na izgovor v originalnem jeziku. Izgovorjava sicer ni nujno povsem enaka, vendar je bolj podobna, kot bi bila, če se ne bi spremenila pisna oblika«. V nasprotju z eksofoni se spremenijo tudi v pisavi, ne le v izgovoru (po Kladnik 2007: 42).

Komentar k preglednici:

Če je številka v krepki pisavi, v to skupino sodi članek slovenske *Wikipedije*. Ta ima v navodilih zapisano: »Naslov pojmov, ki so v izvirniku v nelatinični pisavi, prečkujte po pravilih slovenskega pravopisa« (<http://sl.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:Dogovori_o_poimenovanju>). Upamo si zatrditi, da je to v nasprotju z njenim osnovnim vodilom (prilagojenim iz splošnih mednarodnih načel): »Na splošno je pri poimenovanju člankov treba dati prednost naslovom, pod katerimi bi jih iskala večina govorcev slovenščine, se v razumnih mejah izogibati dvoumnosti, hkrati pa si tudi prizadevati, da bo ustvarjanje povezav na članke čim preprostejše« (ib.). Kot je razvidno, so slovenski sestavljavci glasovno podomačitev izbrali celo večkrat (v 75 % primerov, ne upošteva zadnjih 5, izvorno ciriličnih imen) kot pisci srbohrvaške* (46 %) ali hrvaške^o (67 %) različice članka.

Odstotki seveda ne odražajo dejanskega stanja, saj vsi članki niso v vseh jezikovnih verzijah. Znani evropski jeziki glasovne podomačitve izberejo redko, čeprav smo namenoma izbrali znana imena, pri katerih je verjetnost za podomačitev večja. Stopnja podomačevanja med wikipedijami z vsemi 17 članki je največja pri češki (76 %), nato poljski (46 %), romunski (29 %), nemški (23,5 %), španski in italijanski (18 %), portugalski in finski (12 %), indonezijski, francoski in nizozemski (6 %) različici; angleščina, norveščina in švedščina nimajo podomačene iztočnice.

Glede na ta seznam je slovenska *Wikipedija* s 16 članki na 16. mestu, takoj za naštetimi jeziki; če pogledamo lestvico wikipedij glede na skupno število vseh člankov (kriterij, ki ga najpogosteje uporabljajo pri presojanju kakovosti), je pred slovensko različico 24 jezikov.

Izbrani članki so skupno napisani v 92 jezikih. Grščina je med ciriličnimi pisavami. Azerski članki v *Wikipediji* so v veliki večini napisani z latinično pisavo, tatarski in srbski pa s cirilično (ti trije jeziki uradno uporabljajo dve pisavi).

Podatki so bili zbrani junija 2011.

Arabica in cirilica sta namreč edini pisavi, ki ju uporablja več kot ena sodobna država.³ Arabico, pisavo islama, so razširila muslimanska osvajanja med 7. in 15. stoletjem. Z njo so pisali zelo raznolike jezike. Tako romanske jezike Iberskega polotoka kot slovanske in druge jezike Balkanskega polotoka. S prilagojeno arabico, imenovano adžami (*ajami*), uradno pišejo še v Iranu, Afganistanu, Pakistanu in Čadu. Uporabili so jo za pisanje številnih, med seboj povsem nepovezanih jezikov zahodne, vzhodne in južne Afrike ali npr. za nekatere malajske jezike jugovzhodne Azije. V vseh državah, kjer danes pišejo z arabico, je islam večinska vera, klasična arabščina pa je liturgični jezik. Pisanje nearabskih jezikov v arabici je bila v očeh evropskih osvajalcev in njihovih misijonarskih predhodnikov glavna ovira pri »omikanju«

3 Trditev je zavestna avtorska posplošitev. Če bi hoteli biti natančni, potem lahko ugotovimo, da je etiopska pisava uradna pisava tako v Etiopiji kot Eritreji, da Butan uporablja tibetansko pisavo (ki na Kitajskem nima posebnega statusa), da je kitajščina uradni jezik tudi na Tajvanu in v Singapurju (v obeh državah uporabljajo svoje prečkvalne sisteme). V Singapurju je eden od štirih uradnih jezikov tudi tamilščina (s tamilsko pisavo). Indijsko pisavo devanagari uporabljajo še v Nepalju, redkeje pa tudi v drugih državah, kjer je (pol)uradni jezik kateri od jezikov indijskih priseljencev (Fidži, Surinam, Trinidad in Tobago).

domačinov. Še danes jo pogosto povezujejo z islamskim fundamentalizmom, saj ima mnogo jezikov, pisanih z arabico, tudi latinične pisne norme.

Zgovoren primer so jeziki iz turške jezikovne družine, ki jih govorijo v Srednji Aziji in so jih tradicionalno pisali z arabico. V drugi polovici 19. stoletja sta se na območju za politično prevlado borila turški in ruski imperij, ali drugače, cirilica kot pisava pravoslavja in arabica kot pisava islama. Cirilica je začela zmagovati šele s komunističnimi osvajanji po prvi svetovni vojni. Z jezikom sovjetske Rdeče armade, ruščino, se je cirilica razširila tudi na območjih, kjer je bila dotlej večinska vera islam, vendar to sprva ni vplivalo na pisavo. Po vzoru uspešne turške pravopisne reforme so za vse azijske jezike Sovjetske zveze v 20. letih razvili latinične pisne norme. Leta 1939 so jih sistematično spremenili v cirilične. Enaka usoda je leta 1937 doletela Mongolijo, kjer so leta 1931 za uradno pisavo sicer že sprejeli latinico in z njo zamenjali tradicionalno mongolsko pisavo, leta 1938 moldavščino (kot njej zelo podobno romunščino so jo dotlej pisali le z latinico), v letu 1940 pa še jezike pribaltskih območij, ki so jih dotlej prav tako pisali z latinico (v Latviji so do leta 1937 uporabljali gotico). Poizkus se ni obnesel in po razpadu Sovjetske zveze se je večina novih samostojnih držav vrnila k latinični pisavi. V nekaterih, npr. v Kazahstanu, so cirilico sicer obdržali, vendar na cirilično pisavo marsikje gledajo kot na vsiljivca. V Mongoliji je vlada npr. po letu 1999 celo izrecno (in ne preveč uspešno) začela spodbujati rabo pozabljene mongolske pisave.

Danes so prečrkovalni sistemi tako cirilice kot arabice nekaj zelo svojskega: sodobne nacionalne države so pri izbiri svoje poti razvile ločene prečrkovalne sisteme. Stabilnost prečrkovalnega sistema katerega od jezikov z nelatinično pisavo je povezana z učinkovitostjo jezikovne (pisne) politike konkretne države. Lahko bi rekli, da sta z zapisi v latinični pisavi tako cirilica kot arabica postali še globlji pisavi. Vprašanje pa je, kako to vpliva na pisno slovenščino.

Cirilica je s slovenskim prostorom povezana tesneje kot arabica. Zamisel, da bi slovenščino pisali s cirilico, so nekateri zagovarjali še na začetku 20. stoletja. Vendar so naši predniki cirilico zavrnilo, in to večkrat. Kopitar je celo menil, da bodo slovanski narodi prej ali slej začeli uporabljati latinico (prim. Rotar 1987). Cirilica seveda ni izginila, s sodobnimi latinizacijskimi ključi pa je pridobila na raznovrstnosti. Nekateri jeziki (npr. ukrajinski) se zgledujejo po angleških prečrkovalnih sistemih, drugi (npr. beloruski) šumnike izpisujejo enako kot gajica, tretji (npr. ruščina) uporabljajo več kot en sistem. Enaka usoda je doletela arabico: latinizacijski ključi držav z arabico se med seboj razlikujejo, pogosto jih nedosledno uporabljajo celo v posamezni državi.

Menim, da na to raznolikost ne smemo gledati kot na pomanjkljivost, ampak jo moramo vzeti v zakup. Podobno kot vzamemo v zakup različne zapise istih imen pri jezikih s historično latinično normo (npr. imena *Šmid/Schmid* ipd. ali *Kranjc/Kranjec/Krajnc* ipd. v slovenščini). Če je zaradi zgodovinskih razlogov mogoče še smiselno razmišljati o fonetičnem prečrkovanju cirilice, za to pri arabici ni jezikoslovnih razlogov. Zakaj bi bil to vedno fonološki prečrkovalni sistem, ki ga za arabico jugoslovanski islamisti (prim. Tanasković 1990) in ga navaja zadnja

različica pravopisnih pravil (SP 2001: § 1121, 1122)? Ne nazadnje je postopek sila nepraktičen: (zahodnoevropski) latinični zapis bi morali pretvoriti v izvirno arabskega ter nato ta zapis ponovno prečrkovati. Precej več ovinkov torej.

Prečrkovalni ovinek je stvarno dejstvo, ki so ga izbrali govorniki katerega od jezikov z nelatinično pisavo. Ne le da te jezike že več desetletij pišejo z več kot eno pisavo, danes prav vse pišejo tudi z latinico.

Četrty razlog: Slovenska izgovorjava je slovenska pisava

Čeprav slovenski pravopis svari pred prečrkovalnimi ovinki, se poslužuje prav tega: prečrkovalnih ovinkov prek plitkega zapisa, po katerem mora vsak glas dobiti eno črko. Zato tudi za domače prečrkovalne sisteme (vendar le pri kitajščini in japonščini) ponudi svojo različico. Mnenje pravopisne komisije glede te tematike lahko razberemo iz polemike o prevzemanju imen iz kitajščine, do katere je med letoma 1979–1989 prišlo večkrat: januarja–marca 1979 v *Delu* (Mitja Saje, Božidar Debenjak), marca 1981 spet v *Delu* (Andrej Mrevlje, Mitja Saje) in decembra 1988–marca 1989 v *Naših razgledih* (Jana Rošker, Saš Hadži).

Kitajščina je namreč najbolj prosluli primer nelatinične pisave z lastnim prečrkovalnim sistemom. Nekdaj so jo prečrkovali po več kot 60 sistemih. Leta 1958 je Ljudska republika Kitajska potrdila latinično prečrkovanje za kitajščino, imenovano pinjin (*pinyin*). Leta 1977 ga je sprejel UNGEGN, leta 1982 Mednarodna organizacija za standardizacijo, leta 1986 še OZN, zato ga je vse bolj začela uporabljati večina drugih svetovnih jezikov.

Argument zagovornikov rabe pinjina, tako pri drugih jezikih kot v slovenščini, je zelo enostaven: zakaj izumljati domače prečrkovalne sisteme, če obstaja pinjin? Če hočemo poiskati skupni imenovalac odgovorov, v katerih Jože Toporišič v imenu pravopisne komisije zagovarja glasovno domačenje kitajščine, je to naslednji argument: Slovenci imajo že tako ali tako težave pri izgovarjanju tujih imen, zato ni razloga, da bi z njimi ravnali po tuje in jim dodali še kitajska imena, saj je kitajščina jezik z izrazito zahtevno izgovorjavo (prim. Toporišič 2011: 157 isl.).

V luči opisanega razvoja dogodkov glede internacionalizacije prečrkovalnih sistemov bi takšno držo lahko označilo kot skrajno konservativno, ne neki način tudi reformistično, saj uporablja ideološko izrazje: izgovorjavi prilagojeni zapisi so obveljali za »domače«, mednarodne oblike pa so postale »tuje«. Zadnja pravopisna pravila so izraze iz nelatiničnih pisav celo izrecno izenačile s tujkami: »[z]a imena, prepisana iz nelatiničnih pisav ali iz ideogramov, veljajo pravila kakor pri prevzetih občnih imenih« (§ 170). Ta pa »načeloma [...] pišemo le po domače tedaj, kadar jih prečrkujemo iz nelatiničnih črkovnih pisav ali pa jih črkovno zapisujemo iz ideogramov« (§ 164).

Besedilni korpusi slovenščine brez dvoma dokazujejo, da v slovenščini veliko besed, kot sta npr. *jazz* ali *curry*, še vedno pišemo kot tujke, tj. v (pol)citatni obliki, v grafični podobi, kot jo uporablja izvirni jezik, in da slovenščina tujke uspešneje prevzame takrat, ko zanje izumi povsem svojski izraz, ki ni povezan z glasovno podomačitvijo (Pogačnik 2003). Četudi bi

držalo, da glasovno domačimo vse občne besede iz nelatiničnih pisav (pa tega ne moremo neizpodbitno dokazati), ni jasno, zakaj bi morali enako ravnati tudi z lastnimi imeni.

Jože Toporišič je v svoji kritiki slovenskega pravopisa iz leta 1962 že pred objavo novih pravil najavil smer razmišljanja sestavljavcev pravopisa, ko je opozarjal na neenotno navajanje tujk v slovarskem delu, saj so iztočnice mešane, glasovno podomačene in citatne. Problematiko lastnih imen je povezal s pravorečjem in kot problem izpostavil pravilno angleško izgovorjanje lastnih imen, kot je npr. *uošingtən* namesto (slovenskega) *vošington* (prim. Toporišič 1972). V jeziku geografov so po Toporišiču eksofoni naravno stanje slovenskega jezika. Ali drugače, kakor je očitek proti takemu načelnemu stališču v kritiki načrta pravil leta 1982 zelo jasno oblikoval Kajetan Gantar: »Načrt ruši ravnotežje med pravopisom in pravorečjem« (SPJR, 27).

To še posebej pride do izraza v obsežnem razdelku s preglednicami o »pisavah posameznih jezikov«, glavni novosti zadnjih pravopisnih pravil. V poglavju je dovolj zgovorno že izrazoslovje. Avtorji govorijo o pisavah, ne pa o jezikih, in o (morebitnih) »zamenjavah pri domačenju«, ne pa o izgovorjavi. Natančno branje pravopisnih pravil kaže, da pravila ločijo med jeziki z bolj in z jeziki z manj znano izgovorjavo ter da razlikovanje jezikov glede na pisavo sploh ni pomembno (prim. Pogačnik 2003). V poglavju *Azijske, afriške in druge pisave* preglednice, kjer so zapisane glasovne ustreznice v poglavju obravnavanih jezikov, uporabljajo izraz »slovenski ustreznik«. Podomačeni glasovi so tako naenkrat postali tudi slovenski prepisi. To je približno tako, kot če bi rekli, da je vsa hrana, ki jo pripravimo v Sloveniji, tako ali tako slovenska, zato jo moramo pripraviti po svoje, »po domače«.

Mimogrede bi lahko dodali še to, da so »po domače«, torej približno, narejene tudi preglednice, na kar so opozarjali že vse od predstavitve prvih osnutkov pravil; napake so ostale tudi v zadnji inačici. Povrhu so izpustile več jezikov z nelatinično pisavo, pri večini prečrkovalnih tabel pa niti ni navedeno, za kateri prečrkovalni sistem gre.

Vendar so izpuščene in pomanjkljive tabele pri tem še najmanj problematične. Recimo, da bodo slovenski pisci napako razumeli in da bodo glasovno domačenje uporabili le pri izvirno nelatiničnih pisavah, ne pa tudi pri tistih z latiničnimi pisavami. Recimo, da bodo za tiste pisave, ki jih v pravilih ni, po tujih virih znali poiskati prečrkovalne tabele, npr. za angleščino, in jih potem prenesli v slovensko pisavo – po kakršnem koli izumljenem pravilu o prenašanju glasov, tudi tistih, ki jih ni ne v slovenščini ne v angleščini. Toda čemu?

Sklep

Pravopisno domislico, da v slovenščini lastna imena iz nelatiničnih pisav glasovno podomačimo, že vrsto let povzemajo drugi jezikovni priročniki, ki so izšli po izidu zadnjih pravopisnih navodil. Seveda živi tudi v praksi in v zelo različnih izvedbah. Morda je domačenja manj v športu in pri zemljepisnih ali kitajskih imenih, vendar na podomačitve naletimo v vseh medijih, tudi na (javni) radioteleviziji. Kakor je razvidno iz preglednice, je stopnja podo-

mačevanja nenormalno visoka tudi v slovenski *Wikipediji*, čeprav je v nasprotju s splošnim uredniškim vodilom (glej preglednico). Načelno glasovno podomačevanje v leksikografskih delih je namreč sila problematična uredniška predpostavka. Predvideva, da (1) uporabnik ne pozna izvirnega zapisa, saj (zaradi enako neargumentiranih razlogov) domneva, da slovenski govorec pozna izgovorjavo iskanega gesla, ne pa zapisa, ter da (2) uporabniku zadošča, če mu ponudi lastno tolmačenje izgovorjave neposredno v pisavi.

Med letoma 2003–2005 je v treh knjigah izšel *Slovenski [sic!] veliki leksikon*, prvi splošni leksikon, ki je dosledno glasovno podomačil vsa osebna lastna imena iz jezikov z nelatinično pisavo (ne pa tudi zemljepisnih, saj slovenski geografi nikoli niso pristali na načelno domačenje). Urednica leksikona je javno predstavila le nov glasovno-prečrkovalni sistem za kitajščino (Kocjan - Barle 2003), ki med drugim pravopisno navodilo »izboljšuje« tudi tako, da s in c z ostrivcem zamenjuje s slovenskima črkama, š in č. Še radikalnejše stališče je zavzel Simon Lenarčič, ki zagovarja, da bi morali podomačevati vsa nelatinična imena (torej tudi zemljepisna) in »pomembnejša« imena iz azijsko-afriških jezikov z latinično pisavo (Lenarčič 2004: 277).

Sam menim, da tovrstnih »izboljšav« že pred več kot sto leti zavrjenega in skrajno zapletenega pravopisnega pravila ne potrebujemo. Pravopisna pravila bi morala odpraviti nepotrebno razliko med latiničnimi in nelatiničnimi pisavami, glasovno domačenje pa razglasiti za (zasilno) možnost in ne za pravilo. Postaviti bi morala jasno razločevanje med izgovorjavo in pisavo, sestaviti seznam izglasij iz čim več svetovnih jezikov (ne glede na pisavo), ki vplivajo na pregibanje, ter konkreten seznam posamičnih lastnih imen, ki jih v slovenščini dejansko pišemo drugače, ne nujno le v glasovno podomačeni obliki.⁴ Pri jezikih z nelatinično pisavo bi bila dobrodošla tudi priporočila o rabi posameznega prečrkovalnega sistema: katerega izbrati, kako uporabljati veliko začetnico, vezaje in druga ortografska znamenja. Dober primer takega navodila je posebna številka revije *Afriško-azijske študije*, v kateri so avtorji sestavili navodila za ravnanje s kitajščino in japonsščino (*Predlogi za zapisovanje in pregibanje besed iz japonsčine in kitajščine*, 2009), zato upamo, da se bodo stvari odvijale v to smer.

Literatura in viri

- BREZNIK, Anton, 1920: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
 COULMAS, Florian, 1999: *Encyclopedia of writing systems*. Oxford: Blackwell.
 DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Lingua Slovenica).
 Gigafida = <<http://demo.gigafida.net/>>
 International Civil Aviation Organization (ICAO) = <<http://www2.icao.int/>>
 KLADNIK, Drago, 2007: *Pogledi na podomačevanje tujih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Georitem 2).

.....
 4 Slovenski geografi so prav pred kratkim sestavili delovni seznam slovenskih eksonimov; seznam imen je preverjen po besedilnem korpusu Gigafida in vnesen na pregledne zemljevide (prim. Kladnik idr. 2012).

- KLADNIK, Drago, idr., 2012: *Seznam slovenskih eksonimov*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Geografija Slovenije 24).
- KOCJAN - BARLE, Marta, 2003: Normiranje polcitatnih lastnih imen v SP 2001. *Slavistična revija* 51/2. 151–152.
- LENARČIČ, Simon, 2004: *Popravopis: kaj je narobe in kaj manjka v novem Slovenskem pravopisu?* Ljubljana: samozaložba.
- LEVEC, Fran, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- POGAČNIK, Aleš, 2003: Prevezemanje besed v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 48/6. 25–48.
- –, 2005: O lastnih imenih. *Veliki angleško-slovenski slovar OXFORD®-DZS. Prva knjiga*. Ljubljana: DZS. XL–LVI.
- –, 2006: Pisava = latinica. *Jezik in slovstvo* 54/3–4. 25–36.
- Predlogi za zapisovanje in pregibanje besed iz japonsčine in kitajščine*, 2009. Afriško-azijske študije XIII/2. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Oddelek za afriške in azijske študije.
- ROTAR, Janez, 1987: Slovenski avtorji in cirilica. *Jezik in slovstvo* 33/3. 51–57.
- ŠKRABEC, Stanislav, 1994–1998: *Jezikoslovna dela*. 1–4. Jože Toporišič (ur.). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- SP 1937 = *Slovenski pravopis. Mala izdaja* (priredila Anton Breznik in Fran Ramovš). Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna R.T.T.O.Z.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis* (Jože Toporišič idr.). Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SPJR 1982 = *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi slovenski pravopis*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SVL 2003–05 = *Slovenski veliki leksikon*. I–III. Marta Kocjan - Barle, Drago Bajt (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- TANASKOVIČ, Darko, 1990: Pogovor redaktora. Nerkez Smailagić: *Leksikon Islama*. Sarajevo: Svjetlost. 683–685.
- Technical reference manual for the standardization of geographical names*, 2007. New York: United Nations.
- The International Federation of Library Associations and Institutions* (IFLA) = <<http://www.ifla.org/>>
- TOPORIŠIČ, Jože, 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). *Slavistična revija* 20/3. 285–318.
- –, 2011: *Intervjuji in polemike*. Mateja Jemec Tomazin (ur.). Ljubljana: Založba ZRC.
- TOPORIŠIČ, Jože, RIGLER, Jakob, 1977–1980: Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa. I–VI. *Slavistična revija* 25: 69–106, 311–358, 27: 81–150, 231–261, 459–476, 28: 325–256.
- UNGEGN. *Working Group on Romanization Systems* = <<http://www.eki.ee/wgrs/>>
- Wikipedija = <<http://www.wikipedia.org/>>